

התורה ספרים

אונס שקלון בצדו
מאת דבורה ברנשטיין

נשים מופקרות

שולמית אלמוג. הוצאה לאור של משרד הביטחון, האוניברסיטה המשודרת, 48 שקלים

מופקרות: נשים בזנות

ענת גור. הוצאת הקיבוץ המאוחד, קו אדום, 262 עמ', 86 שקלים

19.5.2009

הדילמות רבות מאפיינות את הכתיבה בכלל, והכתיבה הפמיניסטית בפרט, על זנות כתופעה, כמוסד חברתי, ועל הנשים העוסקות בזנות. הדיון מתקיים סביב הבחנות מקוטבות. בקוטב האחד האשה העוסקת בזנות נתפשת כקורבן האולטימטיווי, ואילו בקוטב המנוגד היא נתפשת כאשה אוטונומית השולטת, יותר מכל אשה אחרת, בגופה ובהחלטותיה. בקוטב האחד היא נתפשת כאשה נשואת קלון ואילו בקוטב המנוגד היא מוצגת כאשה העושה עבודה ככל עבודה אחרת. בקוטב האחד הדיון על זנות הוא בעיקרו דיון מטאפורי, אשר רואה ב"זנות" וב"זונה" ייצוג סמלי של נשיות ומיניות, ובקוטב השני יש דיון קונקרטי, אשר מתמקד במציאות חייהן של נשים העוסקות בזנות וביחס שבו הן נתקלות מצד כל הסובב אותן, ממוסדות חברתיים שונים ומהחברה בכללותה.

בבסיס כל הדילמות ניצבת במקרים רבים, בגלוי או באופן סמוי, השאלה מה צריכה להיות המדיניות ביחס לזנות, האם יש לאפשר את קיומה של הזנות, לאפשר לנשים לתת שירותי מין תמורת תשלום ולאפשר לגברים לצרוך שירותים אלה. האם יש לאסור את הזנות בכל צורותיה או למסד, לפקח ולווסת את העיסוק בה ואת צריכתה. ובמידה שיש במיסוד ופיקוח, את מי אמורים אלה לשרת - את הנשים הנותנות שירותי מין, את לקוחותיהן או שמא את המתווכים והסרסורים?

שני הספרים נוקטים עמדה חד משמעית בכל הסוגיות המוזכרות. הספרים עוסקים בדיון קונקרטי ברובו, האשה העוסקת בזנות נתפשת על ידי שתי המחברות כקורבן של שליטה גברית ושל חברה המאפשרת ומשחזרת שליטה זו, והן שתיהן מתנגדות בתקיפות, ומנמקות כל אחת לשיטתה, למיסוד של הזנות.

בעשורים האחרונים צמחה בעולם ספרות ענפה ביותר בסוגיית הזנות, דיון במדיניות ובחקיקה, במשמעות הסמלית המיוחסת לזנות ולעוסקות בה בספרות, בקולנוע ובאתרי תרבות שונים, ספרות תיאורטית פמיניסטית על האופנים שבהם אפשר להבין ולהתייחס לתופעה זו, ספרות המתמקדת בסחר בנשים בעבר ושוב בהווה, וספרות המביאה עדויות מהתנסויותיהן של הנשים העוסקות בזנות.

בישראל נכתב עד כה מעט מאוד בתחום רחב זה. בשנים האחרונות החלו להופיע ניצנים ראשונים של כתיבה ולאחרונה הופיעו שני הספרים שהם - כל אחד לחוד, ובמיוחד שניהם ביחד - תרומה חשובה ביותר להבנת המשמעות הקשה והאלימה של הזנות. ספרים אלה, "נשים מופקות", של המשפטנית שולמית אלמוג, ו"מופקרות, נשים בזנות", של העובדת הסוציאלית והפסיכולוגית ענת גור, מציגים את הזנות כתוצר של חברה המאפשרת שליטה אלימה של גברים בנשים, ומתעלמת כמעט לחלוטין מהמחיר הכבד שמשלמות הנשים העוסקות בזנות, מהנזק שנגרם להן כפרטים ומהנזק שנגרם לכלל הנשים ולחברה כולה מקיומו הלגיטימי, המובן מאליו, של מוסד הבנוי על ניצול ודיכוי של נשים במצבי חולשה וחוסר ברירה.

הדמיון בשמות הספרים אינו מקרי. משותפת לשניהם התפישה כי החברה היא שמפקירה את הנשים אשר נסיבות חייהן הביאו אותן לזנות, היא שמאפשרת למכלול של התעללות-אלימות-התמכרות להתקיים כמעט באין מפריע, והיא שאינה מתמודדת עם הסטיגמה הבלתי ניתנת למחיקה שמודבקת להן. החברה היא שמפקירה את הנשים והופכת אותן למופקרות. לא בהפקרות מדובר, אלא בהפקרה.

שני הספרים הם עתירי מידע, טיעונים ותובנות. אעמוד כאן רק על כמה מהנקודות המרכזיות בכל אחד מהספרים ועל המסקנות העיקריות המשותפות להם.

זו לא אני

ענת גור נפגשה עם עולמן של הנשים העוסקות בזנות בעבודתה בשיקום אסירות ולאחר מכן בעבודה טיפולית בנשים אשר ניסו להיחלץ ממלכודת הזנות, שאותה מגדירה גור כ"אחד הפשעים החמורים המתבצעים דרך שיגרה בחברה בת זמננו". היא מדגישה את עיגונה של הזנות בדפוסים חברתיים בעלי עוצמה. הזנות, לדבריה, היא ביטוי לשליטתם של גברים בנשים, היא תוצר של שליטה; ומצדה, זנות היא מכשיר רב עוצמה שבאמצעותו נשמרות ונאכפות השליטה הגברית והנחיתות הנשית. שני טיעונים מרכזיים מוצגים בספר זה. האחד מקשר בין התעללות מינית במשפחה בתקופת הילדות לבין הנפילה לזנות בגיל מבוגר יותר ומציג בהרחבה את הסבל הנורא הנגרם לילדות ולנשים לאורך כל הדרך, והשני מנתח את התופעות הנפשיות המאפשרות לילדות ולנשים אלו לעמוד בסבל זה ואת המחיר הכבד שהן גובות.

גור דנה במנגנונים של התנתקות (דיסאסוציאציה) מסוגים שונים, התנתקות הנפש מהגוף ("זו לא אני"), התפצלות הנפש לחלקים-חלקים, המאפשרת לנתק חלקים ממנה ולמקד את הנזק "רק" בחלקים שנותרו במערכה, ועוד. גור טוענת, כי מנגנונים אלה מתהווים עוד בשלב מוקדם של ההתעללות המינית בילדות והם יוצרים פגיעות המזוהה מיד על ידי הסרסורים ומנוצלת על ידם. שילוב האלימות והדיסאסוציאציה היא תמצית הסבל הקשה שעוברות נשים המגיעות לזנות, והיא שגם מקשה עליהן להיחלץ ממקום זה.

בלי הסכמה ובלי בחירה

שולמית אלמוג עוסקת בספרה בהיבטים משפטיים, חוקיים ותרבותיים של הזנות. בספרה הקצר, אך העשיר והמרוכז, היא פורשת יריעה רחבה של דיון תיאורטי, ייצוגים ספרותיים, רציונל משפטי, פסקי דין ורטוריקה משפטית. אלמוג מחייבת אותנו להכיר בפער ההולך ונפער בין ההכרה (המבורכת) בזכותן של נשים (נורמטיוויות) לחיים של כבוד ללא היטפלות למיניותן (קרי, "הטרדה מינית"), לבין ההפקרה של נשים "לא נורמטיוויות", אשר מיניותן היא מוצר צריכה הכרוך בהשפלה ובקלון. מושג המפתח שאלמוג עוסקת בו בהרחבה, המאפשר את הפער הזה, הוא ה"הסכמה" המיוחסת לנשים העוסקות בזנות וה"בחירה" המיוחסת לנשים העוסקות בזנות ללא כפייה, הנראית בבירור לעיניהם של היושבים בדין. האשה ש"בחרה" לעסוק בזנות, ראויה במשתמע להשפלתה, ולמעשה להפקרתה.

בנסותה להבין את הקו המפריד בין הנשים הנורמטיוויות ואלו העוסקות בזנות מציגה אלמוג את "מס הקלון", התשלום הכבד שמשלמת כל אשה העוסקת בזנות, מבלי יכולת להתנער ממנו, תשלום שהיא ממשיכה לשלם, היא ובני משפחתה, גם באותם מקרים שבהם היא מצליחה לצאת מהזנות, אלא אם הצליחה למחוק אותו כליל מקורות חיה.

אלמוג דוחה באופן מוחלט את השימוש במושגי בחירה ורצון המתאימים, לדבריה, להתקשרויות מסוג אחר הנעשות ללא הפעלת אלימות, תלות והתמכרות. מסקנתה של אלמוג ברורה - יש לאסור על קיומה של הזנות. הזנות היא פעולה הפוגעת קשות ברוב המכריע של העוסקות בה, שמטילה "מס קלון" על כל העוסקות בה והפוגעת בכל הנשים בחברה מעצם ה"טבעיות" של קניית מין מנשים על ידי גברים, טבעיות המעמידה כל אשה כ"מוכרת" פוטנציאלית וכל גבר כ"קונה טבעי".

מכאן מאמצת אלמוג את החוק שהתקבל בשוודיה, הרואה בלקוח את מי שעובר עבירה ולא באשה המספקת שירותי זנות. מודל זה והצלחתו בצמצום תופעת הזנות בשוודיה מציבים, לדברי אלמוג, דרך אפשרית למיגורה של התופעה, דרך שיש ללכת בה על אף כל הקשיים שבהם יהיה צורך להתמודד.

אלמוג וגור טוענות בתוקף כנגד המיסוד של הזנות, כל אחת לשיטתה. שתיהן מערערות על ייחוס ה"הסכמה" ו"בחירה" לנשים העוסקות בזנות, אלמוג מתוך דיון בהיגיון המשפטי של ה"בחירה" וגור מתוך עדויות הנשים המעידות על עצמן כמי שפעלו מתוך כפייה, התמכרות לסמים, אלימות ופחד.

שתיהן מבהירות כי הנזק הנגרם לנשים העוסקות בזנות, ולכלל הנשים בחברה, לא יקטן אם הזנות תיהפך לממוסדת, לחוקית. טיעוני המיסוד באים לא להקל על הנשים ולהיטיב עמן, אלא להקל על ההתעלמות, העיוורון, ה"טבעיות" של הלקוחות וה"חוזיות" של הסרסורים.

ענת גור ושולמית אלמוג מעידות על עצמן שהן פמיניסטיות ועל כתיבתן הן מעידות שהיא פמיניסטית. להערכתן המהות הפמיניסטית שבספרים אלה היא בהבנת תופעת הזנות כתופעה חברתית, המבוססת על מבני עומק חברתיים של שליטה בנשים, ובהדגשת הקשר בין מצבן של נשים העוסקות בזנות לבין מצבן

של כלל הנשים בחברה. אמנם הכותבות לא טוענות כי כלל הנשים הן במצבן של הנשים העוסקות בזנות, או בלשון בוטה יותר, כי אין הבדל של ממש בין מצבן של זונות לבין מצבן של נשים החיות חיים נורמטיביים, בדרך כלל במסגרת משפחתית. ועם זאת, שתיהן טוענות כי מאפייני הזנות מעידים על דפוסים כלליים, עמוקים ומקיפים, של שליטה של גברים בנשים, ושל דיכוי של הנשים, כלל הנשים. מכאן, שחקר הזנות מחייב הסתכלות של כל אשה ואף של כל גבר, של כל קוראת וקורא, במקום שבו היא והוא נמצאים: האשה כנתונה לשליטה ולדיכוי ממשי ופוטנציאלי והגבר כשולט ומדכא, סובייקטיבית ואובייקטיבית. השליטה והדיכוי המתקיימים ברבדים עמוקים ביותר של החברה הם שמאפשרים למוסד הזנות להמשיך ולהתקיים כדבר המובן מאליה, על כל העוול הקשה הכרוך בו, על האלימות והקלון שבו, ועל הפגיעה הפרטית והפגיעה בכלל הנשים.

שני ספרים אלה הם תרומה חשובה ביותר להבנתה של תופעה שאתה אנו חיים בשקט ובשלווה. הקריאה בהם חשובה לאנשי מקצועות הטיפול והמשפט, אך הרבה מעבר להם. היא חשובה לכולנו, כדי שנבין את מבני העומק החברתי והתרבותי המאפשרים דיכוי, התעללות ושליטה, המרחיקים מכולנו את החיים בשוויון, בכבוד ובהערכה הדדית.

ספרה של הסוציולוגית הפרופ' דבורה ברנשטיין, "נשים בשוליים: מגדר ולאומיות בתל אביב המנדטורית", ראה אור בהוצאת יד בן צבי